

ØKNING I ANTALL NARKOTIKASIKTELSER

Gjengangeri og/eller nyrekruttering.

AV OLE NORDLIE

INNLEDNING

Kriminalstatistikken viser at det har skjedd en betydelig økning i antallet siktede for narkotikalovbrudd de siste 20 årene. Samtidig med denne økningen har det skjedd en utvikling i aldersfordelingen blant de siktede i retning av at gjennomsnittsalderen har gått opp.

Hvordan skal man forklare denne utviklingen?

Den vanligste forklaringen er at de siktede i hovedsak består av en hard kjærne av narkotikamisbrukere som stadig går igjen i kriminalstatistikken.

Det som har skjedd er – i følge gjengangeriforklaringen – at noen av de unge som brukte narkotika i slutten av 60- og i 70-årene har utviklet seg til en hard kjærne misbrukere som er gjengangere hos politiet. Felles for dem er at de debuterte med narkotika i ung alder – oftest før 21 års alder. Selv om de fleste av disse senere har sluttet med stoffbruk, har noen av dem utviklet en stoffkarriere med økt bruk og overgang til hardere stoffer. Det er disse som stadig går igjen som siktede for narkotikalovbrudd, og trekker antall og gjennomsnittsalder opp.

Taloppgavene i Kriminalstatistikken har svært begrenset verdi i forhold til drøfting av modeller for narkotikadebut og -bruk. Vi skal derfor i det følgende begrense oss til en vurdering av gjengangeriforklaringen.

Endring i antall og alderssammensetning

Økningen i antall siktede for narkotikalovbrudd og den samtidige endringen i retning av at de siktede er blitt eldre er illustrert i tabell 1 og 2 som viser aldersfordelingen og antall siktede for narkotikalovbrudd etter henholdsvis Straffeloven og Legeomiddeloven i perioden 1976-84. *)

Som en kan se er antall siktede for narkotikalovbrudd etter Straffeloven for hvert år så lavt at en må vise forsiktighet med tolkninger av endringer fra ett år til et annet. Likevel synes det klart at det har skjedd en økning i antall siktede i begge lovbruddskategorier og at andelen 25 år og eldre har økt.

Som nevnt kan dette forsøkes forklart gjennom gjengangeri.

*) Alle data i denne artikkelen er hentet fra Kriminalstatistikken.

Tabell 1. Aldersfordelingen blant siktede for narkotikalovbrudd etter Straffeloven 1976-84 i prosent.

	-20 år	21-24 år	25-39 år	40 år +	Sum	N
1976	37	45	18	-	100	49
1977	49	30	20	1	100	71
1978	24	40	36	-	100	72
1979	20	34	44	1	99	88
1980	28	30	40	2	100	57
1981	15	43	38	3	99	60
1982	18	38	43	1	100	98
1983	18	24	54	3	99	123
1984	24	29	44	3	100	247

Tabell 2. Aldersfordelingen blant siktede for narkotikalovbrudd etter Legemiddel-
loven 1976-84 i prosent.

	-20 år	21-24 år	25-39 år	40 år +	Sum	N
1976	57	30	12	-	99	653
1977	54	30	15	1	100	747
1978	53	30	15	2	100	823
1979	45	33	21	2	101	865
1980	36	34	28	2	100	1131
1981	37	33	28	2	100	1401
1982	37	30	31	2	100	1299
1983	31	33	35	1	100	1762
1984	34	29	36	1	100	1736

Nyrekruttering

Hvilket omfang har så gjengangeriet? Det gis ikke noe fullgodt svar på dette gjennom talloppgavene i Kriminalstatistikken, men en kan få en indikasjon ved å se på tidligere straffbare blant de som er gitt reaksjoner for narkotikaforbrytelser. En svakhet i forhold til vår problemstilling er at talloppgavene for dette ikke er aldersgruppert.

Det kan derfor være at andelen ikke tidligere straffbare er svært høy blant de yngste og meget lav blant de eldste.

Tabell 3. Andel ikke tidligere straffbare blant de som er gitt reaksjoner for narkotikaforbrytelser etter Straffeloven 1977-1984.

År	Tidligere ikke straffbare	Tidligere straffbare	Sum	Andel ikke tidl. straffbar
1977	16	24	40	40
1978	24	45	69	35
1979	24	37	61	39
1980	21	49	70	30
1981	33	62	95	35
1982	32	65	97	33
1983	72	119	191	38
1984*	134	203	337	40

*For 1984 skiller statistikken mellom narkotikaforbrytelse 108 tilfelle hvorav 40 tidligere ikke straffbare og alvorlig narkotikaforbrytelse 229 tilfelle hvorav 94 tidligere ikke straffbare.

Av tabell 3 kan en se at andelen ikke tidligere straffbare blant de som ble gitt reaksjoner for narkotikaforbrytelser etter Straffeloven har ligget fra 30 til 40 prosent i perioden 1977-84.

Tabell 4. Andel ikke tidligere straffbare blant de som er gitt reaksjoner for narkotikaforbrytelser etter Legemiddel-loven 1977-1986.

År	Tidligere ikke straffbare	Tidligere straffbare	Sum	Andel ikke tidl. straffbar
1977	246	263	509	48
1978	263	319	582	45
1979	211	311	522	40
1980	270	347	617	44
1981	316	504	820	39
1982	346	513	859	40
1983	424	639	1063	40
1984	486	947	1433	34
1985	449	854	1303	34
1986	457	1047	1504	30

Blant de som fikk reaksjoner etter Legemiddeloven synes imidlertid andelen ikke tidligere straffbare å ha gått noe ned i perioden. Dette kan ha sin forklaring i den tidligere beskrevne aldersfordelingsendring i retning av høyere gjennomsnittsalder og

kan altså sees som en mulig gjenganger-effekt. Andelen ikke tidligere straffbare i denne kategorien lå altså på omlag 35-40 prosent i 1983-84.

Vi vet desverre ikke hvor stor andel blant de tidligere straffbare som har vært straffbare for narkotikaforbrytelser og vi skal ikke komme med gjetninger om dette. Her skal bare nevnes at tidligere straffbar innebærer at vedkommende er tidligere registrert i strafferegisteret.

Selv om andelen tidligere ikke straffbare altså har gått noe ned i perioden, har det absolutte antallet likevel økt – slik at det i 1984 var nær det dobbelte av hva det var i 1977. Det virker lite sannsynlig at denne økningen i antall tidligere ikke straffbare kun skulle omfatte de aller yngste, siden økningen i antall siktede har vært sterkere i de eldre aldersgruppene enn blant de yngste.

På den annen side kunne en utvikling hvor andelen tidligere ikke straffbare går ned og hvor økningen i antall siktede er mindre blant de yngste enn blant de eldre tenkes forklart ved en utvikling i retning av nedgang i utbredelsen av stoffbruk blant ungdom.

Det synes imidlertid å ha vært et relativt stabilt nivå på utbredelsen av narkotika-bruk blant ungdom i denne perioden. Det kunne vært gitt en mer nyansert beskrivelse av dette, men i denne sammenhengen er det tilstrekkelig å si at utbredelsen av stoffbruk ikke gikk ned fra 1977 til 1984. (Om dette se f.eks. Hauge og Irgens-Jensen 1989).

Reaksjoner og aldersfordeling

Forholdet med sterkere økning i de eldre aldersgruppene synes også å gjelde blant de som har fått reaksjoner for narkotikaforbrytelser etter Legemiddeloven. Vi har desverre data bare for perioden 1980-86.

Tabell 5. Aldersfordeling blant de som har fått reaksjoner for narkotikaforbrytelser etter Legemiddel-oven 1980-86 (prosent).

	-20 år	21-24 år	25 år +	Sum	N	Ikke oppgitt
1980	37	35	27	99	610	7
1981	37	36	27	100	807	12
1982	36	32	32	100	595	264
1983	32	33	35	100	772	291
1984	33	31	36	100	1388	45
1985	36	28	36	100	1283	20
1986	31	28	41	100	1476	28

Tabell 6. Aldersfordeling blant de som har fått reaksjoner for narkotikaforbrytelser etter Straffeloven 1980-84 (prosent).

	-20 år	21-24 år	25 år +	Sum	N	Ikke oppgitt
1980	8	30	62	100	66	4
1981	14	29	57	100	93	2
1982	12	39	49	100	57	40
1983	10	21	70	101	136	55
1984	17	30	53	100	334	3

Når det gjelder de som har fått reaksjoner for narkotikaforbrytelser etter Straffeloven kan det imidlertid ikke spores noen tendens til økning i andelen eldre.

En tilsvarende indikasjon gir tallene for siktede i perioden fra 1979-84. Andelen 21 år og eldre synes å ha holdt seg noenlunde konstant blant de siktede etter Straffeloven – mens den har økt blant de siktede etter Legemiddeloven (se tabell 1 og 2).

Totalt sett har andelen eldre økt – mens den altså ikke har økt for de mest alvorlige forbrytelsene.

Hypotesen om »en hard kjerne« forbinde oftest med et synspunkt om at det er de eldre som gjennomgående begår de mest alvorlige narkotikaforbrytelsene. Dette synes i en forstand å være riktig – i og med at andelen 25 år og eldre er betydelig høyere blant de som har fått reaksjoner etter Straffeloven enn blant de som har fått reaksjoner etter Legemiddeloven.

På den annen side skulle en i flg. hypotesen om »en hard kjerne« forvente en økende andel 21 år og eldre blant de som har fått reaksjoner etter Straffeloven og blant de siktede etter Straffeloven.

Slike indikasjoner finner vi ikke – og dette svekker en hypotese om at utviklingen kan forklares ved gjengangeri av »en hard kjerne« alene.

Tilbakefall blant de siktede

En annen indikasjon på omfanget av »gjengangeri« får vi ved å se på Kriminalstatistikens oversikt over tilbakefall i en treårsperiode blant de siktede.

Blant de siktede for narkotikaforbrytelser etter Straffeloven har tilbakefallsprosenten i en treårsperiode gjennomgående ligget rundt 55 prosent. At tilbakefallsprosenten for disse ligger såpass høyt kan virke noe overaskende, tatt i betraktning de strenge reaksjoner som ofte gis. Det kan i denne forbindelse nevnes at alle 191 reaksjoner for narkotikaforbrytelser etter straffeloven i 1983 omfattet ubetinget fengsel. I 106 tilfelle gjaldt reaksjonen ubetinget fengsel i 1 til 3 år og i 72 tilfelle ble det idømt mer enn 3 års fengsel.

Blant de siktede etter Legemiddeloven har tilbakefallsprosenten ligget noe lavere, på omlag 40-45 prosent.

Tabell 7. Oversikt over tilbakefall i løpet av tre år blant siktede for narkotikaforbrytelser etter Straffeloven 1978-81.

Siktelsesår		-20 år	21-24 år	25 år +	Alle
1978	I alt	17	26	23	66
	Med tilbakefall	10	17	11	38
	Andel med tilbakefall %	59	65	48	58
1979	I alt	17	29	33	79
	Med tilbakefall	7	9	13	29
	Andel med tilbakefall %	41	31	39	37
1980	I alt	16	14	14	44
	Med tilbakefall	10	5	8	23
	Andel med tilbakefall %	63	36	57	52
1981	I alt	9	24	18	51
	Med tilbakefall	5	11	12	28
	Andel med tilbakefall %	56	46	67	55

Tabell 8. Oversikt over tilbakefall i løpet av tre år blant siktede for narkotikaforbrytelser etter Legemiddeloven 1978-81.

Siktelsesår		-20 år	21-24 år	25 år +	Alle
1978	I alt	429	234	123	786
	Med tilbakefall	177	87	55	319
	Andel med tilbakefall %	41	37	45	41
1979	I alt	376	269	178	823
	Med tilbakefall	159	110	66	335
	Andel med tilbakefall %	42	41	37	41
1980	I alt	399	365	306	1070
	Med tilbakefall	196	165	118	479
	Andel med tilbakefall %	49	45	39	45
1981	I alt	497	440	387	1324
	Med tilbakefall	228	200	173	601
	Andel med tilbakefall %	46	45	45	45

På bakgrunn av denne kategorien siktelse ble det samme år (1983) gitt 961 reaksjoner med betinget og/eller ubetinget fengsel. Bare 20 av disse dommene var så strenge som 1 til 3 års ubetinget fengsel.

Som vi ser synes det ikke å være noen systematiske forskjeller i tilbakefallsprosenten aldersgruppene imellom hverken blant de dømte etter straffeloven eller legemiddelloven.

Selv om dette slett ikke behøver å innebære at andelen ikke tidligere straffbare er nokså lik aldersgruppene imellom – men kan være et rent uttrykk for at »bordet fanger« d.v.s. at førstegangssiktelse gir samme tilbakefalls-sannsynlighet som senere siktelse – synes det likevel rimelig å anta at andelen ikke tidligere straffet er betydelig også i eldre aldersgrupper.

Beregning av nyrekruttering

At dette er en rimelig tolkning får vi også indikasjoner på ved å se på antallet siktede i forskjellige aldersgrupper over tid.

Vi kan foreta en forenklet kohortanalyse.

De som er siktet i et gitt år og som er 20 år og yngre vil være i aldersgruppa 21-24 år fem år senere. Antallet siktede 20 år og yngre kan derfor sammenliknes med antallet siktede 21-24 år fem år senere.

Som kriterium for sammenlikningen – for å avgjøre hvorvidt det er tale om en nyrekruttering av siktede eller ikke – kan en benytte tilbakefallsprosenten. Denne er imidlertid gitt som tilbakefall i løpet av tre år. Sannsynligvis ville den vært noe høyere etter fem år.

Det er imidlertid ikke sannsynlig at den ville blitt så mye høyere fordi tilbakefall antakelig er avtakende med tid etter siktelse.

Vi skal imidlertid være så raue å anta at tilbakefallet akkumuleres i samme takt over hele femårs-perioden som i de første tre årene. I så fall vil tilbakefallet blant de siktede for narkotikaforbrytelser etter Legemiddelloven i løpet av en femårs-periode ligge på omlag 75 prosent.

Nå vil selvsagt ikke alle ha tilbakefall samme år. På den annen side vil det være slik at en del av de som var siktet i andre år enn et gitt utgangår vil ha tilbakefall i observasjonsåret – fem år etter utgangsåret.

Det vil si at når vi for eksempel velger 1976 som vårt utgangår, så vil det i observasjonsåret 1981 også være siktede fra årene før og etter 1976 med tilbakefall i 1981. Men – blant de som var siktet før 1976 og som var i aldersgruppa 20 år og yngre ved siktelsen, vil mange være blitt over 24 år ved observasjonstidspunktet 1981. Videre vil det blant de som var 20 år og yngre da de ble siktet i årene etter 1976 være flere som ikke når aldersgruppa 21-24 år i 1981.

Mot denne bakgrunn kan en foreta overslag over nyrekruttering på to måter: Dels kan det gjøres ved å benytte den over 5 år akkumulerte tilbakefallsprosenten for de

Tabell 9. Sammenlikning av 5-års kohorter for antall siktede for narkotikaforbrytelser etter Legemiddelloven.

Antall siktede 20 år og yngre		Antall siktede 21-24 år fem år senere		Beregnet nyrekruttering	
				Med akkumulert 75% tilbakefall	Sum 5 år 15 % tilbakefall
År	Antall	År	Antall	Antall	Antall
1976	373	1981	468	188	168
1977	405	1982	393	81	91
1978	436	1983	581	254	258
1979	388	1984	507	216	173
1980	410				
1981	513				
1982	482				

Antall siktede 21-24 og 25-39 år		Antall siktede 25-39 år fem år senere		Beregnet nyrekruttering	
				Med akkumulert 75% tilbakefall	Sum 5 år 15 % tilbakefall
År	Antall	År	Antall	Antall	Antall
1976	277	1981	397	189	125
1977	335	1982	400	149	78
1978	374	1983	613	332	203
1979	464	1984	624	276	145
1980	696				
1981	865				
1982	793				

siktede i et gitt utgangår. Dels kan det gjøres ved å summere antall siktede 20 år og yngre over en femårsperiode omkring et valgt utgangår og regne ett års tilbakefall for disse. Siden aldersfordelingen blant de siktede 20 år og yngre er slik at de eldste dominerer, synes det rimelig å bare ta med ett år før et valgt utgangår, utgangsåret og tre år etter utgangsåret – altså tilsammen fem år. På bakgrunn av de tidligere refererte opplysninger om tilbakefall synes det rimelig å anslå at omlag 15 prosent av de siktede fra de fem årene vil ha tilbakefall i et gitt år fem år etter utgangsåret.

Vi vil altså anta at dersom antall siktede 21-24 åringer i et gitt observasjonsår fem år etter et gitt utgangår overskrider 75 prosent av antallet siktede 20 år og yngre i utgangsåret, så skyldes dette nyrekruttering av siktede. Alternativt antar vi at dersom antall siktede i alderen 21-24 år i observasjonsåret overskrider 15 prosent av de sikte-

de i alderen 20 år og yngre i årene fra og med seks år før til og med to år før observasjonsåret, så skyldes dette nyrekruttering av siktede.

Som en innvending kunne en tenke seg at dette skyldtes hyppigere gjengangeri ettersom narkotikalovbryterne ble eldre, men dette virker svært urimelig på bakgrunn av talloppgavene i tabell 7 og 8.

På samme måte kan en sammenlikne antall siktede 21-24 år og 25-39 år i et gitt år med antall siktede 25-39 år fem år senere.

En slik sammenstilling for siktede for narkotikaforbrytelser etter Legemiddelloven er gjort i tabell 9.

(Siktede etter legemiddelloven er ikke spesifisert for 1975. Under beregningen er antall siktede for dette året satt til gjennomsnittet av de fire påfølgende år).

Som vi kan se er det slik at antallet siktede fem år etter utgangsåret er like høyt eller betydelig høyere for våre tilnærmede kohorter.

De beregnede antall for nyrekruttering er overslag bygget på de fremsatte antakelser og må derfor tolkes med varsomhet. Det kan imidlertid være verdt å merke seg at beregningene gir antydning om nyrekruttering av et omfang som ikke ligger så langt unna andelen ikke tidligere straffbare blant de som er gitt reaksjoner for narkotikaforbrytelser (se tabell 3 og 4).

Vi holder derfor fast på den oppfatning at en betydelig del av de siktede for narkotikalovbrudd er førstegangssiktede og at dette også gjelder for de litt eldre blant dem.

Konklusjon

På bakgrunn av de fremlagte data synes vi å kunne konkludere med følgende:

Selv om det antakelig er riktig at det eksisterer en »hard kjerne« narkotikalovbrytere som er gjengangere i kontakt med politi og rettsvesen, må en – når en skal forklare økningen i antallet siktede for narkotikaforbrytelser og endringen i retning av en økt gjennomsnittsalder blant dem – også ta i betraktning en nyrekruttering. Denne nyrekrutteringen gjelder ikke bare blant de helt unge, men gjør seg etter de fremlagte data å dømme også gjeldende i aldersgruppa 25-39 år. Når dette er sagt må det imidlertid legges til at denne nyrekrutteringen blant de siktede for narkotikaforbrytelser ikke nødvendigvis skyldes nyrekruttering til narkotikabruk. Den kan også skyldes økte politiressurser.

I følge S. Falck (Falck 1982) skjedde det en økning i antall mannskap øremerket narkotikasaker ved Oslo politikammer fra 30 i 1975 til 81 ved utgangen av 1981. Dette innebærer at nyrekrutteringen blandt de siktede kan skyldes avdekking av tidligere skjulte narkotikalovbrytere.

Hvilket omfang nyrekrutteringen blant de ikke helt unge til narkotikabruk faktisk har kan bare belyses gjennom brukerundersøkelser.

Adresse: Ole Nordlie
Statens institutt for alkohol- og
narkotikaforskning
Dannevigsvæien 10
N-0463 Oslo 4

Referanser:

Hauge, R. og Irgens-Jensen, O: Bruk av narkotika i Norge. Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning. Oslo 1989.

Falck, S.: Myter og kontrollsamfunn i Lohne, Mathiesen og Middelthun (red.): Den nye moralismen, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1982.